

Іван Якаўлевіч Навуменка (1925 – 2006)

Іван Якаўлевіч Навуменка нарадзіўся 16 лютага 1925 г. у мястэчку Васілевічы Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці ў сям'і рабочага-чыгуначніка.

Гэта даволі значны чыгуначны вузел на поўдні Беларусі. Свет складаўся для хлопчыка з дзвюх частак: змрочнай і светлай. Змрочная – гэта суровы побыт, сваркі бацькоў з-за вечнай нястачы. Светлая палова жыцця была звязана з частымі вандроўкамі ў лес па грыбы і ягады, на сенакос, на папас, са слуханнем музыкі прыроды, сузіраннем яе шматколернага ўбрання ў розныя поры году, з чытаннем кніжак.

Вайна прыпала на заканчэнне школы. Іван Навуменка становіцца ўдзельнікам камсамольскага падполля, партызанам, разам з чырвонаармейцамі і сябрамі-партызанамі вызваляе мястэчка ад акупантаў, затым юнака мабілізуюць у армію. Ён складзе арміі ўдзельнічае ў баях на Карэльскім перашыйку, у вызваленні Прыбалтыкі, ваюе на 1-м Украінскім фронце.

Гэтую старонку біяграфіі ён пакажа ў сваіх творах: трэцяй частцы трылогіі – «Юнацтва», рамане «Смутак белых начэй», апавяданнях.

Пасля дэмабілізацыі ў 1945 г. Іван Навуменка працаваў карэспандэнтам абласной газеты «Большавік Палесся», а з 1951 г. – у рэспубліканскай газеце «Звязда». Вучыўся на філалагічным факультэце Белдзяржуніверсітэта ў Мінску, а затым у аспірантуры пры БДУ, якую закончыў у 1954 г.

З 1953 па 1958 гг. І. Навуменка працаваў загадчыкам рэдакцыі часопіса «Маладосць». З 1958 г. пачынаецца яго педагагічная дзейнасць — ён працуе старшым выкладчыкам, дацэнтам, а пасля абароны доктарскай дысертацыі (1969) — прафесарам, загадчыкам кафедры беларускай літаратуры БДУ (1969—1972). Выкладанне ва ўніверсітэце — своеасаблівае вяртанне пісьменніка ў часы студэнцкае маладосці, магчымасць дапоўніць, «амаладзіць» досвед уласнага студэнцтва, увасоблены ў шэрагу твораў ужо стадага пражытка.

У 1972 г. І. Навуменку абіраюць членам-карэспандэнтам АН БССР, і з гэтага моманту цэнтр ягонай дзейнасці пераносіцца ў беларускую Акадэмію. На працягу амаль дзесяці год, з 1973 па 1982, ён узначальвае Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы. Двойчы, пачынаючы з 1982 г., абіраецца віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук. І. Навуменку было прысвоена званне заслужанага дзеяча навук Беларусі (1978), у 1980 г. яго абіраюць акадэмікам АН БССР, у 1995 г. яму прысвойваецца званне народнага пісьменніка Рэспублікі Беларусь.

Першыя літаратурныя спробы І. Навуменкі належаць дзіцячаму, юнацкаму ўзросту, але як прэзакт ён пачынаў ва ўзросце трыццаці гадоў, маючы за плячыма і грунтоўны жыццёвы вопыт, і навыкі журналісцкай працы, і філалагічную адукацыю, а таксама пэўны вопыт навуковай творчасці. Пачаўшы як навеліст (першыя апавяданні пісьменнік апублікаваў у 1955 г.), Іван Навуменка да сёняшніх дзён захоўвае вернасць жанру «малой» прозы. Кніга за кнігай выходзяць зборнікі апавяданняў і аповесцей — «Сямнацатай вясной» (1957), «Хлопцы-равеснікі» (1958), «Верасы на выжарынах» (1960), «Бульба» (1964), «Таполі юнацтва» (1966), «Вераніка» (1968), «Тая самая зямля» (1971), «Падарожжа ў юнацтва» (1972), «Замець жаўталісця» (1977), «Пераломны ўзрост» (1986), «Водгулле далёкіх вёснаў» (1989).

Першае апавяданне І. Навуменкі з'явілася ў 1955 г. у часопісе «Маладосць», за ім выйшлі кнігі «Сямнаццатай вясной» (1957), «Хлопцы-равеснікі» (1958), «Верасы на выжарынах» (1960). І радасць, і роспач, і горыч – усё мы знойдзем у ранніх творах пісьменніка, яны з'яўляюцца сінтэтычнымі і ў стылявых адносінах (лірызм спалучаецца з аўтабіяграфічнай фактаграфічнасцю, публіцыстычнасць і дыдактызм з маналагічнай спавядальнасцю, роздумам), і ў жанравым плане (іх можна назваць лірычнымі апавяданнямі, роздумнымі эсэ, спавядальнымі маналагамі).

Удзельнік вайны з юнацкага ўзросту, Іван Навуменка адгукнуўся на яе і шырокімі ліра-эпічнымі палотнамі – раманамі «Сасна пры дарозе» (1962), «Вецер у соснах» (1967), «Сорак трэці» (1974). Гэта трылогія з'явілася паводле ўспамінаў пра перажытае, складзена з запамінальных эпізодаў, прапушчаных праз свядомасць героя Міці Птаха і самога аўтара. Асноўная ідэя трылогіі – ухваленне велічнага подзвігу народа, які супрацьстаіць захопнікам у няроўнай барацьбе.

Большасць семнаццацігадовых герояў-летуценнікаў І. Навуменкі ўцягваюцца ў так званую «дамашнюю вайну» або, па выразу А. Адамовіча, «вайну пад стрэхамі» — змаганне на акупаванай тэрыторыі, у падполлі або ў партызанскім атрадзе.

Юнакі нават не адразу адчуваюць, якім варожым паступова робіцца іх асяроддзе. І. Навуменка звялікай псіхалагічнай дакладнасцю перадае нюансы, уласцівыя пачатку такога змагання. Учарашнія дзеці бяруцца за справу змагання, як за новую, захапляльную гульню, мала раздумваючы спачатку пра наступствы такой «гульні», пра фатальныя страты.

Іван Навуменка з'яўляецца буйным вучоным у галіне літаратуразнаўства, даследавання пытанняў гісторыі беларускай літаратуры. Яго літаратуразнаўчыя работы адзначаны знакам пошуку і адкрыцця. Іван Навуменка – аўтар шэрагу навуковых манаграфій, зборнікаў артыкулаў, у ліку якіх “З глыбіні жыцця” (1960), “Янка Купала. Духоўнае аблічча героя” (1967), “Якуб Колас. Духоўнае аблічча” (1968), “Кніга адкрывае свет” (1978), “Янка Купала” (1980), “Якуб Колас” (1982), “Элементы міфалогіі у паэзіі Янкі Купалы і Якуба Коласа” (1988) і інш. Іван Навуменка глыбока і грунтоўна асвоіў мастацкія міры Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, З. Бядулі, В. Дуніна-Марцінкевіча, У. Жылкі, І. Мележа, адкрыў вытокі купалаўскага і коласаўскага рамантызму, нашоў у іх ва ўсяленскім разладзе, барацьбе добра і зла у свеце.

Навуковая дзейнасць І. Навуменкі была дастойна ацэнена прысуджэннем яму Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа ў 1972 годзе, у 1980 годзе ён быў абраны акадэмікам Нацыянальнай акадэміі навук. Пад кіраўніцтвам І. Навуменкі былі падрыхтаваны акадэмічныя выданні “Істория белоруской дооктябрьской литературы” для рускамоўнага чытача. Вучоны прыняў самы актыўны ўдзел у падрыхтоўцы новай акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя» у якасці навуковага рэдактара і аўтара шэрагу артыкулаў. Мастацкія і навуковыя адкрыцці Івана Якаўлевіча Навуменкі, талантлівага пісьменніка і вучонага, створаная ім літаратуразнаўчая школа значна узбагаціла беларускую літаратуру і культуру.